

Pr. prof. dr. Constantin Preda

**Sfântul Luca:
evangelistul și istoricul lui Dumnezeu**

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfintitului

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2021

CUPRINS

Introducere	9
-------------------	---

Prima parte Isagogia operei lucane

1. Titlul Evangheliei și Faptelor Apostolilor	19
2. Identitatea autorului Luca: iudeu sau grec?	22
a. Autorul implicat: un martor ocular din prima generație creștină?	22
b. Autorul explicit: Luca, medicul din Antiohia și colaboratorul Sfântului Pavel	25
c. Mărturia tradiției Bisericii	27
3. Moartea martirică, mormântul evanghelistului și moaștele sale	36
4. Sfântul Luca iconograful, ocrotitorul medicilor și pictorilor	40
5. Destinatarii, locul și data scrierii	44
6. Dedicția făcută lui Teofil	46
7. Data ediției definitive a operei lucane: între anii 70-100 sau 50-67 d.Hr.?	50
8. Locul ediției definitive: Ahaia (Corint)	52
9. Scopul operei lucane	54

Partea a doua Structura și caracterul literar al operei lucane

1. Structura concentrică (geografico-teologică) a operei Sfântului Luca	59
2. Unitatea literară a Evangheliei a treia și a Faptelor Apostolilor	62
3. Metoda de lucru și stilul	67
4. Transmitterile textuale și edițiile	73

5. Sursele documentare și redactarea operei lucane	76
a. Izvoarele Evangheliei după Luca	76
b. Izvoarele cărții Faptele Apostolilor	78
6. Genul literar și arta narativă	81
a. Parabolele Sfântului Luca în contextul Evangheliilor Sinoptice	87
b. Sumarele narative	91
c. Cuvântările sau discursurile kerygmatico-misionare	92
d. Minunile în Evanghelia după Luca: Numărul și împărțirea minunilor potrivit genului literar	98
e. Minunile în cartea Faptele Apostolilor	100

Partea a treia

Analiza generală a mesajului operei lucane

Planul și cuprinsul Evangheliei după Luca	107
1. Prologul (Lc 1, 1-4)	108
2. Iisus Mântuitorul și Ioan Botezătorul (Lc 1, 5 – 4, 13)	109
3. Activitatea lui Iisus în Galileea (Lc 4, 14 – 9, 50)	112
4. Iisus pe calea spre Ierusalim (Lc 9, 51 – 19, 44)	116
5. Iisus la Ierusalim (Lc 19, 45 – 24, 53)	121
Planul și cuprinsul Faptelor Apostolilor	129
1. Prologul: De la Evanghelia la Fapte (FA 1, 1-14)	130
2. Prima etapă: De la Ierusalim la Antiohia Siriei (FA 1, 15 – 14, 28)	???
a. Biserica din Ierusalim și eleniștii (FA 1, 15 – 8, 4)	133
b. Biserica se extinde în Samaria, Iudeea, până la Antiohia Siriei: (FA 8, 4 – 12, 25)	148
c. Opera misionară la care sunt chemați Saul și Barnaba: Prima călătorie misionară: (FA 13, 1 – 14, 28)	162
3. Partea centrală: Sinodul apostolic de la Ierusalim (FA 15, 1-35)	177
4. A doua etapă: De la Ierusalim la Roma (FA 15, 36 – 28, 31)	187
a. Evanghelizarea Greciei, a Asiei Mici cu centrul la Efes: A doua și a treia călătorie (FA 15, 36 – 19, 20)	188
b. Călătoria Sfântului Pavel de la Efes la Ierusalim: (FA 19, 21 – 23, 11)	191
c. Călătoria Sfântului Pavel de la Ierusalim la Roma (FA 23, 12 – 28, 31)	193

Excurs: De ce Luca nu istorisește procesul, condamnarea și moartea Sfântului Pavel?	199
Reperle cronologiei tradiționale și ale principalelor evenimente amintite în Fapte	205
Cronologia propusă mai nou de cercetători, cu moartea Sfântului Pavel în anul 58 sau 59	206

Partea a patra
Aspectele teologice ale operei lucane

1. „Calea mântuirii”	210
2. Istorie și eshatologie	214
3. Iisus Hristos, „Călăuzitorul vieții”	216
4. Înălțarea și A Doua Venire	225
5. Maria – Maica Domnului	236
6. Duhul Sfânt și lucrarea harică în lume	249
7. Condiția ucenicului și responsabilitatea morală	255
a. Credința	255
b. Pocăința și botezul	261
8. Minunile ca paradoxa și semeia	271
9. Frângerea pâinii	278
10. Biserica și structurile sale de slujire	287
a. Cei Doisprezece Apostoli ca martori	288
b. Profeții și Învățătorii	291
c. Presbiterii	294
d. Alte titluri	297
e. Slujitorii Cuvântului în opera lucană	298
11. Gestul punerii mâinilor și hirotonia	302
12. Postul ca disciplină ascetică și jertfirea de sine	305
13. Rugăciunea, timpurile și locurile sfinte	309
14. Universalitatea mântuirii: „Israel, poporul lui Dumnezeu”, „ecclesia ex circumcissione” și „ecclesia ex gentibus”	319
15. Sărăcia, bogăția și folosirea bunurilor	322
16. Milostivirea lui Dumnezeu	327
17. Ospitalitatea	329

a. Ospitalitatea oferită Sfântului Petru	332
b. Sfântul Pavel – misionar itinerant și oaspete de onoare (FA 16, 11-15; 18, 1-7; 21, 15-17; 28, 7-9)	333
c. Aquila și Priscila găzduiesc pe Pavel la Corint (FA 18, 1-4)	335
d. Alte cazuri de ospitalitate misionară (FA 21, 15-16; 28, 2 și 7-10)	336
Lista abrevierilor	339
Bibliografie selectivă	341

Introducere

Sfântul Luca este singurul autor din antichitate care a adăugat la *Evanghelia* scrisă de el o istorie a originii creștinismului (*Faptele Apostolilor*). El a dorit să arate continuitatea dintre istoria lui Iisus Hristos și cea a apostolilor, în calitatea lor de martori și mărturisitori ai învierii Sale. Pentru scrierea Evangheliei sale el s-a folosit de trei surse documentare: Evanghelia după Marcu, pe care o reproduce în mare parte și care-i oferă structura narativă de bază; „sursa cuvintelor lui Iisus” pe care o împărtășește cu Matei, și care i-a permis să aibă acces la cuvintele și învățăturile rostite de Iisus Domnul; comunitățile creștine pe care le-a frecventat și care i-au oferit multe amintiri biografice (relatarea minunilor) și un abundent material discursiv (parabolele).

Evanghelia a treia și Faptele Apostolilor au fost atribuite de la început de Părinții Bisericii și tradiția bisericească *Sfântului Luca, însoțitorul Sfântului Pavel* (FA 24; Col 4, 16; 2 Tim 4, 11), „fratele lăudat în toate bisericile din cauza Evangheliei” (cf. 2 Cor 8, 18-19), și „doctorul cel iubit” (Col 4, 16).

El însuși nu-și dezvăluie numele, chiar dacă (fenomen unic în Evanghelii) se exprimă la persoana întâia singular („eu”) în prologul care deschide opera sa (cf. Lc 1, 1-4). Autorul demonstrează o evidentă cunoaștere a Bibliei ebraice în versiunea greacă a Septuagintei. Descrierea pe care o face cuvântării programatice rostite de Iisus în sinagoga din Nazaret (cf. Lc 4, 16-30) atestă o informare precisă despre cultul sinagoga, chiar dacă lasă uneori impresia unei cunoașteri parțiale a riturilor iudaice și a geografiei palestinene. Cunoașterea la un nivel foarte bun al limbii grecești, a dialectului *koinè*, greaca comună vorbită în bazinul Mediteranei, i-a făcut pe cercetători să considere că ar fi fost grec. Însă familiaritatea sa cu Sfintele Scripturi este greu de atribuit unei persoane care nu fusese instruită în cercetarea lor. Datorită apropierii sale de tradiția iudaică se poate concluda că, înainte de convertirea sa la creștinism, Luca, de origine păgână, se apropiase de sinagogă astfel încât să devină un prozelit sau temător de Dumnezeu. Cercul temătorilor

de Dumnezeu era format din oameni care nu erau iudei atrași de iudaism și de vechimea tradițiilor lor, care participau la unele din riturile lor, însă fără să fi făcut pasul decisiv al convertirii la iudaism. Există și ipoteza unor cercetători care spun că s-ar putea să fi fost un iudeo-creștin din diaspora, asemenea lui Saul din Tars.

Unitatea autorului, omogenitatea literară și teologică a Evangheliei a treia și a Faptelor Apostolilor sunt indicii care arată intenția de a alcătui o istorie continuă a vieții și activității Mântuitorului Hristos și a Bisericii întemeiate de el. Fericitul Ieronim spune că Luca „a scris *Evanghelia după cum auzise. Faptele Apostolilor însă le-a alcătuit în scris, după cum le văzuse*”.

Sfântul Luca este principalul narator al Noului Testament, care în cele 24 de capitole ale Evangheliei sale, urmate de cele 28 ale cărții Faptele Apostolilor, în total 52 de capitole a reușit să aducă o contribuție remarcabilă (cantitativ aproape un sfert din întreg Noul Testament) istoriografiei creștine. Sfântul Ioan Gură de Aur în „Omiliile sale la Fapte” îl numește pe Sfântul Luca, pe bună dreptate, „istoricul lui Dumnezeu”¹ (ιστοριογράφος). Creștinismul îi datorează Sfântului Luca alcătuirea primei istorii despre începuturile sale. Sfântul Ioan Gură de Aur explică, în prima sa omilie la *Faptele Apostolilor*, modul în care această carte, împreună cu *Evanghelia* lui Luca, constituie cele două părți ale unei lucrări mai extinse, precum și modul în care ea ne predă o anumită lecție de viață. Părțile sunt separate în două părți nu numai pentru a-i acorda lui Teofil ocazia de a rămâne ancorat în ele, ci și pentru că subiectul tratat în fiecare dintre ele este diferit. *Evanghelia* relatează cuvintele și faptele lui Iisus Hristos, iar *Faptele Apostolilor* relatează cuvintele și faptele acestora. Cuvintele și faptele apostolice reprezintă esența și învățătura acestei cărți. Sf. Pavel însuși a explicat cum trebuie ea citită, atunci când a spus: „ne aveți pildă (τύπος) pe noi” (Flp 3, 17).²

În Omiliile sale la „Faptele Apostolilor”, Sf. Ioan Gură de Aur face elogiul primilor creștini – așa cum apar ei descriși în „Fapte” – ca modele ideale pentru toți aceia care ar vrea să pună în practică

¹ Sfântul Ioan Gură de Aur se referă la Luca numindu-l ιστοριογράφος („istoric”) în *Homiliae in Acta Apostolorum* 21.1; 28.2; 35.1 (cf. PG 60:163; PG 60:211; PG 60:254).

² „τύπος” = „model, pildă, exemplu, tip”; A se vedea Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilia I, 3” în *Comentariu la Faptele Apostolilor*, trad., introducere și note de Ierom Lavrentie Carp, vol. I, Editura Doxologia, Iași, 2016, pp. 20-21.

evlavia apostolică. În „Fapte”, apostolii și ceilalți au servit deja ca modele pentru viața monastică. Hrisostom cunoaște și folosește această aplicabilitate, dar interpretează modelul pentru un auditoriu larg. Neofiții urmează modelul apostolilor prin aceea că sunt botezați și acceptă efortul în arena luptei duhovnicești. În omiliile sale catehetice, Sf. Ioan Hrisostom îl consideră în mod special pe Sf. Pavel ca un exemplu ideal de comportament pentru catehumeni.

Sfântul Ioan Gură de Aur în Omilii arată clar ceea ce a vrut să spună când a numit cartea *Faptele Apostolilor* o carte de istorie. Ea reprezintă un fel de istorie care tratează, în primul rând, despre faptele sau $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\varsigma$ Sfinților Petru și Pavel³. Când ajunge la FA 13, Sfântul Ioan Gură de Aur precizează că, până în acel punct, Luca a tratat despre Sf. Petru și, de acum încolo, vom lua învățătură despre istoria faptelor Sfântului Pavel.⁴ El recunoaște „Faptele” ca fiind a doua carte a unei opere în două volume⁵. Relatând despre lucrările lui Iisus Hristos în prima sa carte (*Evanghelia după Luca*), istoricul adună acum amănunte despre istoria apostolilor. Hrisostom atrage atenția că ceea ce prezintă cartea nu este atât istorie cât este narațiune, dar există și un martor al experiențelor apostolilor, și anume Duhul Sfânt.⁶ Chiar și acest scop împărtășit atât de „Fapte”, cât și de Evangheliile, este parte integrantă a funcției cărții ca istorie.

Istoria demonstrează că Dumnezeu lucrează în lume pe căi ce sunt specifice diferitelor epoci, iar noi putem învăța din această istorie prin imitarea exemplului bune ce ne sunt oferite.

Evangheliile relatează istoria lui Hristos, iar *Faptele Apostolilor* relatează istoria Duhului Sfânt, scopul final al acestei istorii fiind acela de a arăta dobândirea darului Duhului, precum și vremea judecării și cercetării⁷. Potrivit Sfântului Ioan Gură de Aur, perioada de cincizeci de zile dintre Paște și Cincizecime reprezintă o perioadă de rememorare a noii împărțiri a Duhului Sfânt, când

³ $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\varsigma$ (gr. $\pi\rho\acute{\alpha}\xi\epsilon\iota\varsigma$) = „faptă, activitate, lucrare, acțiune”.

⁴ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, *Homiliae in Acta Apostolorum* 28.1, PG 60:210.

⁵ Sf. Ioan Gură de Aur spune că Luca și-a împărțit lucrarea în două părți pentru claritate ($\sigma\alpha\phi\eta\nu\epsilon\iota\alpha$ = „claritate, limpezime, evidență, certitudine, siguranță”), în „Omilia I, 3”, *Comentariu la Faptele Apostolilor*, p. 21; cf. PG 60:17.

⁶ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilia I, 1-3”, în *Comentariu la Faptele Apostolilor*, pp. 15-22.

⁷ Cf. Sf. Ioan Gură de Aur, „Omilia I, 1.5”, în *Comentariu la Faptele Apostolilor*, pp. 24-26.

apostolii au devenit legi vii prin propriul lor exemplu. Studiul cărții „Faptelor” reprezintă o cercetare atentă a acestor modele cu aplicații morale pentru creștinii de pretutindeni.

Sfântul Luca prin opera sa (*Evanghelia a treia și Faptele Apostolilor*) aduce în sânul creștinismului o preocupare nouă, străină atât Evangheliei după Marcu cât și celei după Matei: *preocuparea pentru istorie*. Însă ceea ce-l interesează pe Luca nu este atât istoria profană, cât mai ales istoria în care Dumnezeu intervine, deoarece evanghelistul împărtășește cu autorii cărților istorice ale Vechiului Testament această convingere: timpul îi aparține lui Dumnezeu. Prevestirea evenimentelor este precedată de expresia „trebuia”, „este necesar ca”, care anunță desfășurarea unor fapte înscrise în planul lui Dumnezeu (cf. Lc 2, 49; 4, 43; 9, 22; 13, 33 etc.). Tainele acestui plan dumnezeiesc trebuie căutate în Scripturile Sfinte. Scripturile sunt citite ca mărturie profetică care vestește viața, pătimirile, moartea și învierea lui Mesia așteptat de Israel (cf. Lc 4, 16-27; 24, 25-27; 24, 44-47). Este suficient să vedem în Lc 1-2, „Evanghelia copilăriei lui Iisus” descrierea minuțioasă pe care Luca o face evlaviei unor familii iudaice, interesul pe care-l arată evanghelistul față de prezentarea veștii celei bune în contextul credinței și istoriei lui Israel.

Luca insistă să arate că mântuirea s-a manifestat în istorie prin întruparea lui Dumnezeu care ni S-a descoperit în viața Fiului Său, Iisus din Nazaret, o viață descrisă în parametri ei sociali, religioși și politici. Mai mult decât ceilalți evangheliști, opera Sfântului Luca este plină de referiri cronologice care prezintă istoria lui Iisus și a Bisericii în contextul istoriei universale dominată atunci de Imperiul Roman.

Prezenta lucrare se dorește a fi o introducere în opera Sfântului Luca, potrivit datelor istorico-literare și teologice, care-și propune să ofere fiecărui Teofil sau „iubitor de Dumnezeu” o bază sigură a unei eventuale aprofundări ulterioare. Faptele Apostolilor nu s-au încheiat! Ele continuă prin noi și prin istoriile noastre personale.

18 octombrie 2020

La sărbătoarea Sfântului Apostol și Evanghelist Luca

Prima parte

Isagogia opere lucane

Evanghelia după Luca

Bibliografie selectivă: Introduceri și monografii

Introduceri: F. Bovon, *Luc le théologien. Vingt-cinq ans de recherches* (1950-1975), Labor et Fides, Genève, 1978; A. George, *Pour lire l'évangile selon saint Luc*, CEv 5, Cerf, Paris, 1973; C. Ghidelli, *Gesù è vivo. Introduzione agli scritti di Luca*, Elle Di Ci, Leumann, 1977; M. Girard, *De Luc à Théophile. Un évangile fait sur mesure pour notre temps*, Parole d'actualité 8, Médiaspaul, Paris, 1998; H. A. Guy, *The Gospel of Luke*, Macmillan, London, 1972; X. Pikaza Ibarrondo, *Leggere Luca. Il terzo Vangelo e gli Atti*, Azimut, Marietti, Torino, 1976; Monografii: J.-N. Aletti, *L'art de raconter Jésus Christ. L'écriture narrative de l'évangile de Luc*, Parole de Dieu, Seuil, Paris, 1989; trad. ital. *L'arte di raccontare Gesù Cristo. La scrittura narrativa del vangelo di Luca*, Biblioteca biblica 7, Queriniana, Brescia, 1991; J.-N. Aletti, *Il racconto come teologia. Studio narrativo del terzo Vangelo e del libro degli Atti degli Apostoli*, Collana biblica, Dehoniane, Roma, 1996, ²2009; ed. franc. *Quand Luc raconte. Le récit comme théologie*, LiBi 114, Cerf, Paris, 1998; A. D. Baum, *Lukas als Historiker der letzten Jesusreise*, Monographien und Studienbücher; Wuppertal –, Brockhaus, Zürich, 1993; D. L. Bock, *Proclamation from Prophecy and Pattern. Lucan Old Testament Christology*, JSNT.S 12, JSOT, Sheffield, 1987; F. Bovon, *L'Oeuvre de Luc. Études d'exégèse et de théologie*, LeDiv 130, Cerf, Paris, 1987; A. Büchele, *Der Tod Jesu im Lukasevangelium. Eine redaktionsgeschichtliche Untersuchung zu Lk 23*, FTS 26, Knecht, Frankfurt, 1978; H. Conzelmann, *Die Mitte der Zeit. Studien zur Theologie des Lukas*, BHTh 17, Mohr, Tübingen, ⁶1977; trad. engl. *The Theology of St. Luke*, Faber and Faber, London, 1960; trad. ital. *Il centro del tempo. La teologia di Luca*, Teologica, Piemme, Casale Monferrato, 1996; R. J. Dillon, *From Eye-Witness to Ministers of the Word. Tradition and Composition in Luke 24*, AnBib 82, Biblical Institute Press, Rome, 1978; J. A. Fitzmyer, *Luke the Theologian. Aspects of His Teaching*, Paulist, New York, 1989; trad. ital. *Luca teologo. Aspetti del suo insegnamento*, BB[B] Queriniana, Brescia, 1991; E. Franklin, *Christ the Lord. A Study in the Purpose and Theology of Luke-Acts*, Westminster, Philadelphia, PA, 1975; A. George, *Études sur l'œuvre de Luc*, SBi, Gabalda, Paris, 1986; J. B. Green, *The Theology of the Gospel of Luke*, NTT, Cambridge University, Cambridge, 1995; J. Jeremias, *Die Sprache des Lukasevangeliums. Redaktion und Tradition im Nicht-Markusstoff des dritten Evangeliums*, KEK.S, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1980; R. J. Karris, *Luke: Artist and Theologian. Luke's Passion Account as Literature*, Paulist, New York, 1985; A. J. McNicol et al., *Beyond the Q*

Impasse. Luke's Use of Matthew, Trinity Press International, Harrisburg, PA, 1996; J. H. Neyrey, *Christ is Community. The Christologies of the New Testament*, GNS 13, Liturgical Press, Collegeville, MN, 1985; J. H. Neyrey, *The Passion According to Luke. A Redactional Study of Luke's Soteriology*, Paulist, New York, 1985; R. F. O'Toole, *The Unity of Luke's Theology. An Analysis of Luke-Acts*, GNS 9, Glazier – Liturgical Press, Collegeville, MN, 1984; trad. ital. *L'unità della teologia di Luca. Un'analisi del Vangelo e degli Atti*, Percorsi e traguardi biblici 1, Elle Di Ci, Leumann, 1994; B. Prete, *L'opera di Luca. Contenuti e prospettive*, Elle Di Ci, Leumann, 1986; M. Rese, *Alttestamentliche Motive in der Christologie des Lukas*, Mohn, Gütersloh, 1969; E. J. Richard, *Jesus, One and Many. The Christological Concept of New Testament Authors*, Liturgical Press – Glazier, Collegeville, MN, 1988; D. Senior, *The Passion of Jesus in the Gospel of Luke*, Glazier, Wilmington, DE, 1989; J. T. Squires, *The Plan of God in Luke-Acts*, MSSNTS 76, Cambridge University, Cambridge, 1993; D. D. Sylva (ed.), *Reimagining the Death of the Lukan Jesus*, BBB 73, Haim, Frankfurt, 1990; C. H. Talbert (ed.), *Perspectives on Luke-Acts*, Clark, Edinburgh, 1978; R. C. Tannehill, *The Narrative Unity of Luke-Acts*, Fortress, Philadelphia, PA, 1986, 1990, I-II; J. Verheyden (ed.), *The Unity of Luke-Acts*, BETHL 142, Peeters, Leuven, 1999; G. Voss, *Die Christologie der lukanischen Schriften in Grundzügen*, StudNeot 2, Desclée de Brouwer, Paris, 1965.

Faptele Apostolilor

Bibliografie selectivă: Introduceri și monografii:

Introduceri: M. Farelly, *Les Actes des Apôtres*, La Bible ouverte, Delachaux & Niestlé, Neuchâtel, 1958; E. Gatti, *Atti degli Apostoli. Il libro della missione*, La Parola e il mondo, Editrice Missionaria Italiana, Bologna, 1975; K. Gutbrod, *Die Apostelgeschichte. Einblicke in ihre Anlage, Eigenart und Absicht*, Calwer, Stuttgart, 1968; H. A. Guy, *The Acts of the Apostles*, Macmillan, London, 1972; *Une lecture des Actes des Apôtres*, CEv 21; Cerf, Paris, 1977; D. Marguerat – Y. Bourquin, *Les récits bibliques. Initiation à l'analyse narrative*, Cerf – Labor et Fides – Novalis, Paris – Genève – Montréal, 1998; tr. ingl. *How to Read Bible Stories. An Introduction to Narrative Criticism*, SCM, London, 1999; trad. ital. *Per leggere i racconti biblici. Iniziazione all'analisi narrativa*, Borla, Roma, ²2010; **Monografii:** G. Betori, *Perseguitati a causa del nome. Strutture dei racconti di persecuzione in Atti 1,12 – 8,4*, AnBib 97, Biblical Institute Press, Rome, 1981; C. Burchard, *Der dreizehnte Zeuge. Traditionen – und kompositionsgeschichtliche Untersuchungen zu Lukas' Darstellung der Frühzeit des Paulus*, FRLANT 103, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1970; M. Dibelius, *Studies in the Acts of the Apostles*, SCM, London, 1956; C. H. Dodd, *The Apostolic Preaching and Its Development*, Hodder, London,

1936; J. Dupont, *Études sur les Actes des Apôtres*, LeDiv 45, Cerf, Paris, 1967; trad. ital. *Studi sugli Atti degli Apostoli*, La parola di Dio 6, Paoline, Roma, 1975; J. Dupont, *Nouvelles Études sur les Actes des Apôtres*, LeDiv 118, Cerf, Paris, 1984; trad. ital. *Nuovi studi sugli Atti degli Apostoli*, Cinisello Balsamo. San Paolo, 1985; F. J. Foakes Jackson – K. Lake (ed.), *The Beginnings of Christianity. The Acts of the Apostles*, Macmillan, London, 1920-1933, I-V; A. von Harnack, *New Testament Studies*, III, The Acts of the Apostles, Williams and Newgate, London, 1909; J. J. Kilgallen, *The Stephen Speech. A Literary and Redactional Study of Acts 7, 2-53*, AnBib 67, Biblical Institute Press, Roma, 1976; S. Légasse, *Stephanos. Histoire et discours d'Étienne dans les Actes des Apôtres*, LeDiv 147, Cerf, Paris, 1992; I. H. Marshall, *Luke. Historian & Theologian*, New Testament Profiles, InterVarsity, Downers Grove, IL, ³1988; D. Marguerat, *La première histoire du christianisme. Les Actes des Apôtres*, LeDiv 180, Cerf, Paris, 1999; H. Omerzu, *Der Prozeß des Paulus. Eine exegetische und rechtshistorische Untersuchung der Apostelgeschichte*, BZNW 115, de Gruyter, Berlin – New York, 2002; R. F. O'Toole, *Acts 26: The Christological Climax of Paul's Defense. Acts 22:1 – 26:32*, AnBib 78, Biblical Institute Press, Rome, 1978; M. A. Powell, *What Are They Saying about Acts*, Paulist, New York, 1991; B. Rapske, *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*, The Book of Acts in Its First Century Setting 3, Eerdmans – Paternoster, Grand Rapids, MI – Carlisle, 1994; G. Schneider, *Lukas, Theologe der Heilsgeschichte. Aufsätze zum lukanischen Doppelwerk*, BBB 59, Hanstein, Königstein/Ts. – Bonn, 1985; M. L. Soards, *The Speeches in Acts. Their Content, Context, and Concerns*, Westminster John Knox, Louisville, KY, 1984; V. Stolle, *Der Zeuge als Angeklagter. Untersuchungen zum Paulusbild des Lukas*, BWANT 102, Kohlhammer, Stuttgart, 1973; H. W. Tajra, *The Trial of Paul. A Juridical Exegesis of the Second Half of the Acts of the Apostles*, WUNT 35, Mohr, Tübingen, 1989; C. H. Talbert (ed.), *Perspectives on Luke-Acts*, Clark, Edinburgh, 1978.

1. Titlul Evangheliei și Faptelor Apostolilor

Primele comunități creștine ne-au transmis patru Evanghelii din epoca apostolică considerate canonice, și deci normative pentru credința și viața creștină, dintre care una intitulată deja din secolul al II-lea (cf. Marcion și Canonul Muratori) după Luca (κατὰ Λουκᾶν), adică atribuită unui autor pe nume Luca.

În aceeași colecție de cărți canonice pentru credința creștină ne-a fost transmisă și o altă carte, care deja potrivit Părinților și Scriitorilor Bisericești de la sfârșitul secolului al II-lea⁸, și potrivit codicilor celor mai vechi care au ajuns până la noi, avea în grecește titlul de Πράξεις ἀποστόλων = *Faptele Apostolilor* (și în latină *Acta* sau *Actus Apostolorum*) în sensul de „res gestae” sau „gesta” unor apostoli, potrivit modului în care se vorbea atunci despre Faptele lui Alexandru cel Mare sau ale lui Cirus. Însă, deja în Canonul Muratori din secolul al II-lea se generalizase cu titlul „Acta omnium apostolorum”, adică Faptele tuturor apostolilor⁹.

În cadrul tradiției sinoptice, Evanghelia după Luca este singura scriere care este continuată de o altă carte, și anume Faptele Apostolilor. Autorul ei, deși rămâne anonim, își prezintă în prefața Evangheliei intenția literară și istorică a demersului său (Lc 1, 1-4), care se regăsește și la începutul cărții Faptele Apostolilor (FA 1, 1-2). Reiese clar că Sfântul Luca a urmărit un proiect istoriografic mai amplu (în edițiile critice moderne are 52 de capitole, adică un sfert din Noul Testament; 2157 versete), care din motive practice datorate lungimii manuscrisului, a trebuit să împartă acest proiect în două părți. Împărțirea operei sale în două volume nu a fost întâmplătoare: pe de o parte Evanghelia descrie „ceea ce Iisus a început a face și a învăța” (cf. FA 1, 1), în timp ce cartea Faptelor vrea să prezinte ceea ce au făcut ucenicii Săi și începuturile Bisericii.

---

⁸ S. Irenaeus, *Adversus Haereses* III, 31, 3; Clemens Alexandrinus, *Stromata*, V, 12; Origenes, *Contra Celsum*, VI, 11; Eusebius Caesariensis, *Historia Ecclesiastica*, I, 5, 3; II, 8, 1; III, 4, 1; VI, 25, 14.

⁹ A se vedea R. Mortley, „The Title of Acts of the Apostles”, în *Cahiers de Biblia Patristica* I, Strasbourg, 1987, pp. 105-112.

Începând cu secolele care au urmat și până cu ceva decenii în urmă, Evanghelia Sfântului Luca și cartea Faptele Apostolilor, chiar dacă au fost socotite opera aceluiași autor, erau structurate în mod separat, aproape ca și cum ar fi fost două opere autonome, fiecare cu propriul plan structural.

Studiile cele mai recente au scos în evidență că cele două părți ale operei lucane au fost proiectate și structurate de Sfântul Luca ca fiind două părți ale unei singure opere unitare, după cum vom vedea; separarea lor a avut loc deja în secolele II-III d.Hr., când au fost recunoscute drept canonice pentru credință cele patru Evanghelii, și astfel s-a simțit exigența de a pune alături cele trei Evanghelii sinoptice și Evanghelia a patra, inventându-se deci titlul de „Faptele Apostolilor”, pentru volumul al doilea al operei lucane, surprinzând un aspect, însă nu toate ale acestui volum. Toate cărțile Scripturii au cunoscut răspândirea lor sub forma sulurilor, care erau grupate în mod diferit; numai la începutul secolului al IV-lea (cf. Codicilor Vatican și Sinaitic) au început să fie legate împreună într-un singur codice, astfel încât să constituie „Biblia”, iar Faptele au ajuns să fie separate definitiv de Evanghelie.

Opera Sfântului Luca (Evanghelia și Faptele Apostolilor) a întâmpinat serioase dificultăți ca să fie recunoscută la adevărata ei valoare: Tertulian plasa Evanghelia după Luca pe ultimul loc, în timp ce cartea Faptelor, după cum mărturisește Sfântul Ioan Gură de Aur, „multora nici măcar nu le este cunoscut faptul că există această carte, nici cel ce a scris-o și a alcătuit-o”¹⁰. Acesta este probabil și unul dintre motivele pentru care singura operă în două volume, a lui Luca, a fost despărțită și a ajuns până la noi sub forma a două volume separate: Evanghelia atașată celorlalte trei Evanghelii, iar Faptele plasate imediat după cele patru Evanghelii. Este posibil ca și datorită lungimii celor două scrieri, acestea să fi acoperit două papirusuri sub formă de sul, având lungimea de aproximativ un metru, să fi constituit un motiv al separării lor încă de la început, odată cu trecerea la folosirea codexului („cartea pătrată”; lat. *Codex quadratus*) de către creștini și canonizarea Evangheliei tetramorfe sau quadriforme (Sf. Irineu de Lyon), care va da naștere mai târziu tetraevangheliarelor liturgice.

---

¹⁰ Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariul la Faptele Apostolilor*, vol. I, Editura Doxologia, Iași, 2016, *Omilia I*, p. 15.

Din punct de vedere literar și teologic în ultima vreme cercetătorii¹¹ au publicat contribuții valoroase în acest sens, evidențind unitatea literară și teologică a acestei opere, așa cum a fost concepută de autorul ei. De aceea vom aborda Evanghelia a treia și Faptele Apostolilor din această perspectivă.

---

¹¹ R. F. O'Toole, *The Unity of Luke's Theology. An Analysis of Luke-Acts*, GNS 9, Glazier – Liturgical Press, Collegeville, MN, 1984; trad. it. *L'unità della teologia di Luca. Un'analisi del Vangelo e degli Atti*, Percorsi e traguardi biblici 1, Elle Di Ci, Leumann, 1994; C. H. Talbert (ed.), *Perspectives on Luke-Acts*, Clark, Edinburgh, 1978; R. C. Tannehill, *The Narrative Unity of Luke-Acts*, Fortress, Philadelphia, PA, 1986, 1990, I-II ; J. Verheyden (ed.), *The Unity of Luke-Acts*, BEThL 142, Peeters, Leuven, 1999.